

Recuperació del nostre patrimoni historicocientífic. La biblioteca de l'Institut Ravetllat-Pla, a la UAB

El mes de juliol passat es van traslladar a la Universitat Autònoma de Barcelona els fons bibliohemerogràfics de l'Institut Ravetllat-Pla, situat a l'avinguda de la Mare de Déu de Montserrat, núm. 114, de Barcelona. Prèviament, un equip de vint persones va col·laborar desinteressadament en la neteja i en l'empaquetament dels volums, alguns dels quals estaven bastant deteriorats per la humitat. La gestió per a la recuperació d'aquesta biblioteca va començar tres mesos abans per part de membres del Centre d'Estudis d'Història de les Ciències i del Servei de Biblioteques, totes dues entitats de la UAB, que també van assumir totes les despeses d'aquest procés. En aquest breu període de temps es van poder acordar les condicions de cessió gràcies a la bona disposició de la propietària actual dels fons, Núria Pla i Montseny, de noranta-dos anys, filla i hereva de Ramon Pla i Armengol. Aquest treball pretén recuperar la memòria de qui va ser el fundador de l'Institut i de la seva biblioteca especialitzada en tuberculosi, una joia que, quan estigui catalogada, ressenyarem breument.

Biografia de Ramon Pla i Armengol

Ramon Pla i Armengol va néixer a Alentorn (Lleida) l'any 1880. Va estudiar Medicina a Barcelona i, després de llicenciar-se el 1904, va exercir uns quants anys com a metge al poble lleidatà d'Albesa. El 1908, l'any en què es va doctorar, va ingressar al Cos de Metges de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, alhora que col·laborava amb el Laboratori Municipal de Bacteriologia a causa del seu gran interès per la tuberculosi, malaltia a què va dedicar la seva vida professional. Va ser director de la revista *Annals de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, òrgan d'expressió d'una institució de la qual també va ser secretari general entre 1908 i 1912. Així mateix, va ser membre de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya i cofundador del Sindicat de Metges de Cata-

lunya el 1920. Dos anys més tard, va fundar l'Institut Ravetllat-Pla (del qual parlarem més endavant), on s'elaboraven productes antituberculosos. Compaginava la seva tasca científicoindustrial com a tisiòleg i propietari d'un laboratori privat amb la seva militància al Partit Socialista Obrer Espanyol i col·laborava assíduament amb *El Socialista*, el seu òrgan d'expressió. La seva doble condició d'empresari i de socialista va fer que rebés retrets des dels dos extrems de l'arc ideològic. Durant l'any 1932 va ocupar el càrrec de president dels Jurats Mixtos d'Arts Gràfiques per mitjançar en els conflictes entre empresaris i obrers d'aquest ram. Ja com a militant del PSUC, va ser elegit diputat pel Front Popular el 1936. Acabada la Guerra Civil, es va exiliar a Mèxic, on va participar, juntament amb els catalans Ricard Mestre i Miquel A. Marín, també exiliats, en la creació d'Ediciones Minerva el 1940. L'any 1948 es va acollir a les mesures de gràcia promulgades pel règim franquista i va tornar a Barcelona, cosa que el va fer mereixedor d'una crítica molt severa per part dels seus antics companys del PSUC. Completament marginat de la política, va morir el 1956 a la seva casa-laboratori de Barcelona.

La tuberculosi i l'Institut Ravetllat-Pla

Durant el primer terç del segle XX, la polèmica a Espanya sobre la diferent identitat del germen responsable de la tuberculosi i, per tant, de l'obtenció de productes immunitzadors a partir d'aquests gèrmens, es va caracteritzar per la discussió entre els partidaris del BCG (que seguia els postulats de Pasteur) i els de la vacuna antialfa de Jaume Ferran i Clua (1852-1929), basada en una teoria pròpia sobre el bacil responsable de la malaltia. No obstant això, una altra teoria singular sobre el germen tuberculós (també al marge del que acceptava la ciència oficial), elaborada pel veterinari Joaquim Ravetllat i Estech (1871-

1923), va tenir el suport sense pal·liatius de Ramon Pla.

L'any 1919, tots dos científics van començar a treballar junts fins al punt que la teoria que proposaven per explicar l'origen i el tractament de la tuberculosi es va arribar a conèixer com a teoria Ravetllat-Pla. Amb aquest fonament, Ramon Pla va fundar, a principis dels anys vint del segle passat, l'Institut Ravetllat-Pla, un laboratori farmacològic dirigit a investigar la malaltia però, sobretot, a fabricar i a comercialitzar dos productes antituberculosos: l'hemoantitoxina Ravetllat-Pla i el sèrum Ravetllat-Pla, obtinguts tots dos de cavalls immunitzats contra les «toxines més actives de la bactèria tuberculosa». Ramon Pla va invertir tota la seva fortuna personal en la creació d'aquest institut, el nom del qual no va modificar després de la mort de Joaquim Ravetllat, el 1923. Al cap de tres anys, el 1926, aquesta institució va establir llaços comercials amb diversos països sud-americans, on va obrir sucursals. Primer al Brasil, a Cuba i a Mèxic, tres països amb un gran pes demogràfic i econòmic. Després a l'Argentina, a Colòmbia, a l'Equador, a Veneçuela i a la República Dominicana; i també a les Filipines, a l'altre cap del món. Entre els països europeus, l'Institut enviava els seus productes a Portugal, a Iugoslàvia, a Bèlgica, a Txecoslovàquia i a Alemanya.

Des del primer moment, la campanya de propaganda va tenir un paper decisiu en la viabilitat de la iniciativa empresarial. Amb aquesta finalitat es va fundar el butlletí *La Clínica. Revista Mensual Hispano-Americana de Ciencias Médicas* (1924-1936), canal publicitari dels nous recursos terapèutics per excel·lència. Per tal de reforçar aquesta estratègia, l'empresa farmacèutica va editar un seguit d'obres sota l'epígraf Publicaciones del Instituto Ravetllat-Pla, que ens mostren de quina manera el programa de recerca de l'Institut estava condicionat pel seu paper com a fabricant d'aquests sèrums comercials.

Poc després de la fi de la Guerra Civil, el laboratori va començar a treballar sota la direcció de Núria Pla i Montseny, llicenciada en Medicina el 1940, perquè va poder completar els seus estudis iniciats durant el període republicà i interromputs per la Guerra Civil. L'Institut va estar en funcionament fins al principi dels anys setanta, en què el sèrum antituberculós, tot i competir durant anys amb els antibiòtics, «es venia com un «eficax reconstituent orgànic».

La biblioteca

La biblioteca constava d'uns tres mil volums i ocupava un lloc privilegiat dins l'Institut, signe inequívoc de la importància que Ramon Pla donava a aquesta estança. Situada al primer pis, al costat del seu despatx i sobre les diferents sales on es fabricaven i s'empaquetaven els productes farmacològics, disposava de dues grans taules envoltades de còmodes cadires de braços i de prestatges de fusta, i tenia uns grans finestrals des d'on es gaudia d'una vista panoràmica de Barcelona.

Tot i que els fons d'aquesta biblioteca no han estat catalogats, i mentre se n'espera un estudi en

profunditat, podem avançar tres elements que la caracteritzen. En primer lloc, la seva dedicació gairebé exclusiva a la tuberculosi, que la converteix en l'única biblioteca d'aquestes característiques dins l'Estat espanyol durant el període corresponent a la primera meitat del segle XX, justament la franja de temps en què la tuberculosi era la primera causa de mort al món occidental. En segon lloc, la diversitat disciplinària dels seus fons, que recullen la problemàtica que aquesta malaltia plantejava des de la medicina, la farmàcia i la veterinària. Finalment, i a causa de l'orientació geogràfico-comercial i de l'intercanvi de la revista *La Clínica* amb altres publicacions periòdiques, l'existència d'un gran nombre de col·leccions editades en països sud-americans entre els seus fons. Aquestes característiques exclusives fan d'aquesta biblioteca una font imprescindible per al coneixement de l'origen i el desenvolupament de la indústria catalana, en la seva vessant mèdica, farmacèutica i veterinària, així com de les seves relacions amb els països llatinoamericans. Algunes de les col·leccions del període que tractem només es troben en aquesta biblioteca. A tall d'exemple, citarem les següents: *Revista Brasileira de Tuberculose*, *Revista Médico-cirúrgica do Brasil*, *Prensa Médica Argentina*, *La Medicina Argentina*, *American Review of Tuberculosis*, *Revista Médica de Chile* i *Vida Nueva* (l'Havana).

Una de les eines que Ramon Pla va trobar més a faltar a l'exili va ser la seva biblioteca. En el pròleg d'una de les seves últimes obres, que resumia tots els seus anys de recerca sobre la tuberculosi, *Estudios sobre tuberculosis. Bacteriología, patogenia, clínica* (Mèxic: UTEHA, 1944), Ramon Pla es planyia de les limitacions de l'obra esmentada a causa de la seva manca de bibliografia: «Si hagués pogut editar aquesta obra a Barcelona, disposant de la meua biblioteca de llibres i de revistes i de les fitxes de les investigacions en curs, segurament que les notes haurien estat més extenses i nombroses». Finalment, en l'última part del pròleg d'aquesta mateixa obra, tornava a citar la seva biblioteca com un element imprescindible per tal d'assolir les seves aspiracions més altes un cop acabessin els totalitarismes que imperaven a Europa: «Si en el món s'implanten règims polítics de llibertat que em permetin tornar al meu laboratori, a la meua biblioteca i als meus malalts de Barcelona, a continuar les tasques en curs que la meua participació en l'emigració dels republicans espanyols va interrompre, espero que aquest llibre no sigui la meua darrera contribució a l'estudi de la tuberculosi».